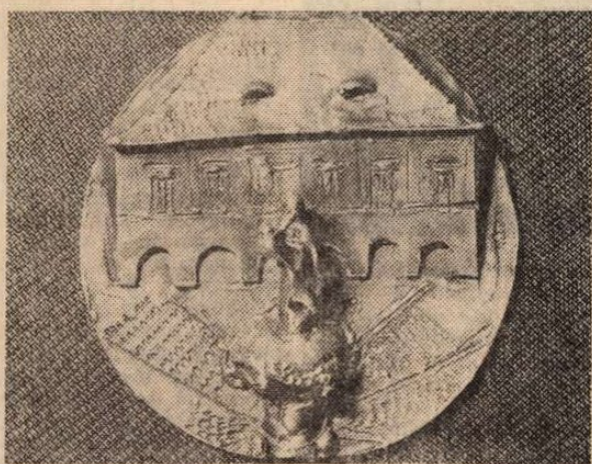


A Teknyőkaparó nyomában

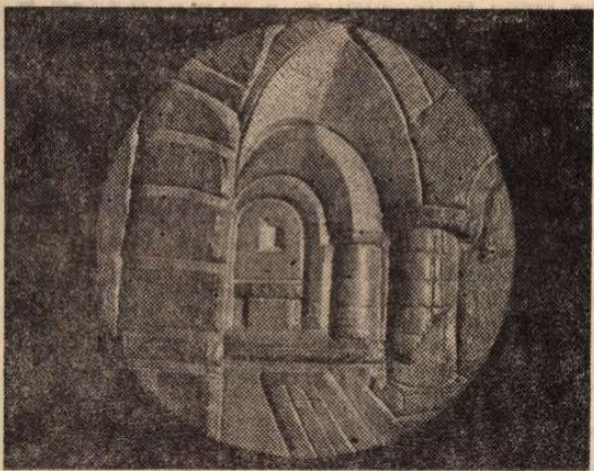


Kótai József: Lábasház

Lódi Ferenc

Fehértó

Dél van, tikkasztó nyár a réti széken
s köröskörül a nádas meg se moccan,
hogy a tó tükréből vizgyöngyöt merítsen;
csöpp hangya ring a hús levél-karokban.
Hínárba bújva lusta hal pipázik,
árnyat legel, — fönt forr a víz ezüstje.
Vibrál a fény a partra ült tanyáig.
Egy bibic sír: a szárnyait elülte.
Sírály kacag a párjának repesve,
halat fogott, kis bámész ivadékot,
s alábukik, majd föl, hogy el ne ejtse:
a sásban éhes fiókája csérog.
Aztán esőnd újra, csak a nyár parázslik,
szerelmes izzás minden rezdülése,
ahogy a tájra zuhan mindhalálig:
mintha két test a vágyban összeégné.



Cs. Kovács László: Tihany.

„A műköltészetben a költő a fontos,
a népköltészetben az ars poetica.” —
írja Németh László egyik tanulmányában.

Bálint Sándor viszont hangsúlyozta
mondta véleményét a népköltészetéről,
a Teknyőkaparóról, akit én a maga
nemében egyfelől páratlan jelenség-
nek tartok, és mint olyat költőnek,
jósnak, másrészt egy össznépi magatartás
szellemi megfogalmazójának.

Még a kezdet kezdetén úgy éreztem,
hogy egy univerzális egyéniség
nyomában járok. Évről évre gazdagodott
néprajzi kincsestáram és egyre
többet tudtam meg arról az ember-
ről, akit egyesek cigánynak, részes-
aratónak, mások pákászfélé vizi-
embernek, sőt sugva mondott vallo-
mások szerint, magának az Úr Jézus-
nak tartottak, amikor még a földön
járt.

Az összegereblyézett anyag ismeretében
állította azután Bálint Sándor:
„Ez egy olyan tájék, ahol ezek a bű-
bajos, táltos tradíciók különös eleven-
séggel éltek. Az ember azt hinné,
hogy ez már a tizenkilencedik század-
dal lezárult, és akkor ezek a képze-
tek tovább élnek, belekapaszkodnak
a Teknyőkaparó alakjába. Ilyen táltos-
szerű személyiségről nincs jel a
magyar szakirodalomban.”

Próbálom fölidézni húsz év távlatából
azt a gyűjtői kérdést, amely a
Teknyőkaparó nyomára vezetett. Any-
nyi bizonyos, hogy táltosok után ku-
tattam akkoriban és így akadhattam
rá a nevére, talán Kiszomboron vagy
éppenséggel Makón.

Nem is történetelt másként, hiszen
ez az ember tősgyökeres makói. Diós
István kedves rokonom szerint „A
Bajza utca környékén lakott, vagy
legalábbis arrul a vidékről hallottam
a Teknyőkaparóról.” Az ő szava pe-
dig igen csak perdöntő lehet, hiszen
a Diós-familia évszázadokra vissza-
menő makói születésű.

Ezen a tényen még az sem változtat,
hogy neve és alakja gyakorta
szóba került Szegváron, Mindszenten,
Csanyteleken, Dócon, Bakson és Tá-
pén, a Tisza két oldalán csöndesen
megbújó kis községekben.

Igaz, ezen a vidéken öreg Teknyő-
ként emlegették, de cselekedetei alap-
ján gyorsan kiderült róla, hogy egy
és ugyanazon személyről van szó,
még akkor is, ha nevet másként tud-
ták itt, és másképpen mondták ott.

Arra azonban csak később döbben-
tem rá, hogy mennyire ismeretlen a
folklórtudomány előtt. Ismeretlen és
névtelen, akiről még nem született

Polner Zoltán
irodalmi levele

egyetlen tudományos följegyzés sem,
akit rajtam kívül senki sem kutatott.
Igaz, Kiss Mária Hortensia Kiszom-
bor története című munkájában tiz-
zenkilenc sort szentel jövendőlései-
nek, de ő is csak úgy említi már,
mint aki „sok-sok dolgot jövendölt
még, de az emlékezetben lassan el-
mosódnak már.”

A Szegedi Híd 1943. áprilisi szá-
mában pedig Szabolcsi Gábor idézi
fő alakját: „A kis vidéki városban,
hol életem első éveit morzsolgattam
le, gyermekkoromban sokat hallottam
mesélni a Teknyőkaparóról. Régen
meghalt, régi öreg volt ez a Teknyő-
kaparó, akit az Urísten nagy jóste-
hetséggel áldott meg és az egész vi-
lág folyását megmagyarázta a köréje
seregülő lelkeknek. Azóta nagyot for-
dult a világ sorja. Eltűnt az esti me-
séből a Teknyőkaparó alakja, a mesék
egészes világa.”

Ami följegyzés maradt utána, az is
csak a reminiscencia erejével tapo-
gatja körbe alakját és tudását.

De hát eltűnt-e valójában a szemünk
elől, vagy éppenséggel alakot változ-
tatott és beköltözött szavainak, jósla-
tainak világába?

A följegyzött anyag birtokában azt
kell mondanom, hogy egy nagyon is
élő táltosról van szó, aki bár halott,
jóslatai, erkölcsi ítéletei azonban na-
gyon is élők. És vajon halott-e az,
akit hol fennen, hol titokban emle-
get a nép?

Ki volt ez a Teknyőkaparó?

„Tátus vót, idehallgasson, az tátus
vót. Nem volt ám annak lábbeli a
lában sose. Azt vitték. Az én öreg-
apámnak az apja részes vót vele.
Egyszer csak eltűnt Pista bácsi. Ők
meg főztek. Szép idő volt. Learattak.
Majd szelelik a búzát. Hát ahogy
szelelni akarják hamarabb hazagyűt.
Azt mondja, én már Szegeden meg-
ebédeltem a polgármesternél, de tük
most már nem ehettek, mert mind-
járt olyan vihar lesz. Azt mondják
erre az emberek, hát még felhő sincs
az égen! De csak betakarították a
búzákat és olyan eső léft, hogy egy hé-
tig nem bírtak rámenni a szérűre” —
Németh Miklósnétól tudom mindezt,
aki 1888-ban született Makón.

A történelem nagy világcsapását, az
első világháborút is megjósolta a
Teknyőkaparó.

Adatközlőim számtalan változatát
ismerik az újabb borzalmaknak és
hevesen tiltakoznak minden elkövet-

kező rettenet ellen. A dóci asszony
így mondja: „Majd elkövetkezik az az
idő, hogy kő kövön nem marad. Any-
nyi nép marad meg csak, amennyi
egy száraz malom keringése alá
könnyen elfér. Hát nem rettenetes ez!
Én csak a kisgyermeket sajnálom!
Mit fognak ezek megélni a földön!
Hiányzik ez a népek? Nem tudnak
erről tenni, hogy leálljanak? Hát
nincs egy okos ember, aki az ilyenbe
belegondolna. Hagyjuk a szegény né-
pet hadd éljen, hadd gyönyörködjön
a családjában. Hát nem lehet ezen
segíteni? Ezen lehet segíteni! Éljen
mindenki szépen. Nem hiányzik a há-
ború a magyar népek, se a másfaj-
tának.”

Hosszan töprengve a Teknyőkaparó
jövendőléseiről, talán az sem kizárt,
hogy erkölcsi és társadalmi változá-
sokat jövendölő szavaiban a népköz-
értése, kollektív ítélete fogalmazódott
meg. Az is lehetséges, hogy éppen
szépséggel a mindenkorli helyzetet ért-
kelve, megítélve. A ki nem mondha-
tót bízták rá a Teknyőkaparóra, aki-
nek bölcsessége számunkra mind a
mai napig érvényes és hiteles is.

A népköltészetben az ars poe-
tica fontos — ismételtetem Németh
László gondolatát. A Teknyőkaparó
azután igazi népi ars poetica. És
hogy mind ez ideig kibányászatlan,
feltáratlan a népi jóslásnak ez a bá-
nyavidéke, annak csak egy magyará-
zata lehet. Mégpedig az, amit ugyan-
csak Németh László így fogalmazott
meg még a harmincas évek elején:
„Ahol a nép beleszerveződik a nem-
zetbe, ott a népköltészet természetét
belehordják a műköltészet székeseg-
házába, s a népköltészet csak kötör-
melék a falak tövében. Keleten azon-
ban még óriási kőbányák tátong-
nak.”

Ennek a bányának bejárata Csong-
rád megyében van. Véletlen folytán
találtam rá alakjára, ismerkedtem
meg személyiségével, vallom, hogy új
állócsillag ő a magyar néprajz egén.
Látható és bémérhető. Rajta kereszt-
ül megismerhetők népünk gazdag
fantáziája, a táltosok világát földéző
gondolkodásmódja, a világról alkotott
véleménye.

Kell-e ennél több ars poetica gya-
nant? A népi bölcsesség és az okos-
ság példaképe a Teknyőkaparó. A
bölcséket tisztelni illik, én azonban
még nálánál is jobban tiszteltem azo-
kat, akik hírt adtak róla, akik meg-
őrizték szavait a jövő számára.

Szegfű

A képtár vezetője mindenkit végig-
kérdözgetett: ki tette oda. Nem
akadt gazdája. Persze, tudakolni
sem kellett volna a dolgot, nem volt sok
értelme: mi sem látszott egyszerűbbnek,
mint fogni, levenni a képeretéről és a
személtárába hajítani. De úgy van már
az életben, hogy az ilyen magától értet-
ődő dolgok sokszor nem is olyan egyér-
telműen azok. Mert hát ugye, csak egy-
szerűen fogni egy élő, pompájának teljé-
ben levő virágszálat és a személtá-
ra — ezt nem szokás. Bevinni az irodába,
ez eltulajdonításnak hatott volna. Meg
abban, hogy ott díszelgett a keret sarká-
ban, volt valami szertartásszerű, ha úgy
tetszik: mágikus. Az ember tízszer is
visszahúzza a kezét, míg odanyúl, hogy
eltávolítsa. A képtár vezetője nem is
bántotta, de az embernek meghagyta:
szedjék le a keretről. Csakhogy ez az uta-
sítás nem szólt senkihez konkrétan, így
se a teremőr, se a tudományos munka-
társ, se a takarítónő nem vette magára.
És amikor a vezető másnap is arra járt,
s még mindig ott látta a virágot, már ő
sem szólt. A szegfű ott vöröslött az öreg-
asszony portréjának a keretéhez erősítve,
ezzel valahogy kiemelte azt az alkotást a

tárlat mintegy kétszáz képe közül, s va-
lami izgató titokkal véve körül a szelíd,
szürke szemű, ráncos arcot.

Erről a kiállításról — a művész ret-
rospektív tárlatáról — kritikát kellett
írnom. A virágszál engem is megtorpa-
násra készítetett a kép előtt, megzavarta,
más irányba terelte gondolataimat. Per-
sze, én először a képtár vezetőjénél ér-
deklődtem, hogyan került ide az a szeg-
fű és van-e valami szerepe, de tőle csak
annyit tudtam meg, hogy nem akadt gaz-
dája és eltávolítani se volt kinek. Meg-
néztem a portré dátumát: 1946. Mivel a
modell a képen úgy hetven-egynéhány
évesnek látszik csaknem biztosra vehető,
hogy már nem él. Valaki felismerte egy
kedves valakijét és az emlékének adó-
zott a szál szegfűvel?

Mondom, zavart, zavart a dolog, nem
hagyott a kiállítás lényegi kérdé-
seire koncentrálni, egyre vissza-
visszatértem a portréhoz, valami meghá-
tódottsággal vegyes tisztelettel méreget-
tem: valaki, aki valakit a késői hála le-
rovására készített.

S ahelyett, hogy cikket megállapítá-
sait-mondatait szövögettem volna, ennek
a különös összefüggésnek a nyitjára sze-
rettem volna fényt deríteni. A művészt
is megkérdeztem, hogy kicsoda a modell,
de ő azt felelte, fogalma sincs róla. Főis-
kolás kori képe, az egyetlen, amit abból

az időből kiállított, mert jellemzőnek ta-
lálja. A néni egyike volt a sok modell-
nek, akiket akkor a hallgatók festeget-
tek. Honnan került, ki hozta? — ki tud-
ná azt már megmondani?

Így aztán semmi támpontom nem volt
és én mindenféle történeteket találgattam
ki. Elképzeltem például, hogy X eljött
megnézni a kiállítást. Tekintélyes ember,
már nem is igen gondol rá, hogy negyed-
fél évtizeddel ezelőtt — nehéz háború
utáni idők! — az anyjának baromi erő-
feszítéseibe került, hogy ő megtehesse az
első lépéseit az életben. Egyszer csak oda-
pillant az egyik képre: és meghökken a
látványtól. Vajon valóban, ő volna az?
Igen, igen, semmi kétség: az anyja! De
hát neki bizony nem volt róla tudomása,
hogy akkor modellt ült. Bár emlékszik:
egy időben el-el-tűnőgetett néhány órára,
és ilyenkor mindig kilábalta a nehéz
anyagi helyzetükből...

Emlékezés.

Az elkésett hála lelkiismeretfurdalása.

Virág a képeretere.

Igen ám, de miért volt nála ez a szál
szegfű? Épp születésnapra készült, a ke-
zében szorongatott egy csokrot és kivett
belőle egy szálat? Vagy még egyszer el-
jött és akkor hozta a virágot?

Persze: lehetségesek más magyaráza-
tok is. Például: valaki felismerte
a rég elhalt kedves szomszéd né-
nit. Vagy egészen racionális megoldás: a

megnyitónapján a jubiláló művésznak
hozott egyik csokorból esett ki ez a szál.
Valaki észrevette a parketten, felvette és
odatűzte az első, keze ügyébe eső kép ke-
retére.

Bevallom, ez a megoldás látszott a leg-
híhetőbbnek, de az érzelmi énem élén-
ken tiltakozott ellene. Valahogy biztosnak
vettem, hogy a szegfű és a modell eredeti-
tije között oksági összefüggés van és nem
tudtam elutasítani magamtól azt az egész
lényemet jóleső izgalommal eltöltő titkot
sem, amely a portré és a virágot körül-
lengte. Cikkem megírása közben el kel-
lett tekintenem ennek a képnek az is-
mertetésétől; féltem, hogy nem tudnám
objektíven megítélni.

Az a kiállítás akkor csak néhány napig
volt nyitva, tovább kellett vinni. Történe-
tesen ott voltam a bontásánál is. Mikor
erre a képre került a sor, a képtár ve-
zetője kérdően nézett rá: mi legyen a még
teljesen friss virággal?

— Add nekem!

— Jó, Vidd! — és még örült is, hogy
nem kell neki levennie a keretről.

A mikor otthon kis, keskeny szájú vá-
zába tettem, egy fél szem aszpi-
rint is pottyantottam a vízbe. Így
a szegfű még sokáig nem hervadt el. És
amíg eleven volt — ébren tartotta a dol-
gozószobámban annak az egykori, titok-
zatos modellenek a szellemét is.

BALLA LÁSZLÓ